فصلنامه

Journal of
Family Research
Vol.22(3): 1-25; 2026
https://doi.org/10.48308/jfr.2026.242532.2125

سال بیست‌ودوم/ شماره ۸۷/ پاییز ۱۴۰۵
صفحات: ۲۵-۱

Original Article

From Biological Motherhood to Chosen Motherhood: A Grounded Theory Study of Meaning-Making among Iranian Adoptive Mothers

Masoomeh Mayeli[1]✉

1. Department of Social Work, Faculty of Social Sciences, Semnan University, Semnan, Iran

Received: 2024/05/10 **Revised: 2025/08/16** **Accepted: 2025/08/19**

DOI:10.48308/jfr.2026.242532.2125

Highlights

- This qualitative grounded theory study explored meaning-making in motherhood among 26 Iranian adoptive mothers in Tehran.
- Findings revealed that mothers face a legitimacy challenge, transitioning from biological to chosen motherhood through strategies like emphasizing acquired love and conscious choice.
- Adoptive mothers reconstruct their maternal identity based on conscious commitment and emotional work, highlighting the need for policy revisions in adoption.

Extended Abstract

Introduction: Motherhood is commonly constructed as a natural, biologically grounded, and morally sanctioned role, particularly in societies where reproductive capacity is closely intertwined with women's social identity and value. Within the dominant cultural discourse in Iran, motherhood is widely understood as inseparable from pregnancy, childbirth, and blood ties, rendering biological connection the primary source of maternal legitimacy. As a result, women who become mothers through adoption often encounter ambiguity, marginalization, and symbolic exclusion within the broader social field of motherhood. Despite legal recognition of adoption, adoptive motherhood remains socially under-theorized and culturally contested. Prevailing norms frequently position adoptive mothers as "secondary" or "incomplete" mothers, whose maternal status requires explanation, justification, or concealment. These conditions place adoptive mothers in a complex process of identity negotiation, as they attempt to reconcile personal commitment to caregiving with social narratives that privilege biological motherhood as the authentic maternal form. Existing research on motherhood in Iran has largely focused on biological mothers, maternal mental health, or child outcomes, leaving the lived experiences of adoptive mothers insufficiently explored. International studies suggest that adoptive parenthood involves distinct emotional, relational, and symbolic challenges, particularly regarding legitimacy, belonging, and recognition. However, the meaning-making processes through which adoptive mothers construct maternal identity within culturally bio-centric contexts remain underexamined. This study seeks to address this gap by exploring how Iranian adoptive mothers experience, interpret, and negotiate motherhood in the absence of biological ties. Rather than treating adoption as a static status, the study conceptualizes adoptive motherhood as a dynamic social and psychological process shaped by cultural norms, institutional interactions, and everyday practices. The central aim is to develop a grounded theoretical model that explains how adoptive mothers transform dominant biological definitions of motherhood into an alternative, chosen, and symbolically legitimate maternal identity.

Methodology: This study was conducted within an interpretive qualitative paradigm using grounded theory methodology, following the systematic approach proposed by Strauss and Corbin. Grounded theory was selected to capture the processual nature of identity formation and legitimacy negotiation in adoptive motherhood and to generate theory grounded in participants' lived experiences rather than pre-existing assumptions. Participants were 26 adoptive mothers residing in Tehran Province who had legally

فصلنامه
خانواده پژوهی
سال بیست‌ودوم/ شماره ۸۷/ پاییز ۱۴۰۵
صفحات: ۲۵-۱

Journal of
Family Research
Vol.22(3):1-25; 2026
https://doi.org/10.48308/jfr.2026.242532.2125

adopted at least one child. Purposive sampling was initially employed to ensure diversity in age, duration of adoption, marital status, and socio-economic background. As analysis progressed, theoretical sampling was used to refine emerging categories and explore variations in meaning-making strategies. Data collection continued until theoretical saturation was achieved. Data were gathered through in-depth semi-structured interviews lasting between 60 and 120 minutes. Interviews focused on participants' pathways to adoption, emotional experiences of motherhood, interactions with family and social institutions, strategies of disclosure or concealment, and perceptions of maternal legitimacy. All interviews were audio-recorded, transcribed verbatim, and analyzed concurrently with data collection. Data analysis followed the three stages of open, axial, and selective coding. During open coding, significant actions, meanings, and emotional responses were identified. Axial coding was used to relate categories through conditions, actions/interactions, and consequences. Finally, selective coding led to the identification of a core category that integrated all other categories into a coherent explanatory framework. To enhance trustworthiness, analytic memos were maintained throughout the process, and peer debriefing was conducted with qualitative research experts.

Findings: Analysis revealed a central process conceptualized as "the transformation from biological motherhood to chosen motherhood." This process captures how adoptive mothers actively reconstruct the meaning of motherhood by shifting its foundation from biological connection to conscious commitment, emotional labor, and sustained caregiving. The paradigmatic model consists of causal conditions, contextual and intervening conditions, strategic actions, and consequences.

The process is initiated by experiences that disrupt the dominant biological narrative of motherhood. For many participants, infertility functioned as a biographical rupture, challenging deeply internalized assumptions about womanhood and maternal destiny. Feelings of loss, inadequacy, and social failure often preceded the decision to adopt. In parallel, participants described an existential search for meaning, in which motherhood remained central despite the absence of biological pathways.

Emotional encounters with the adopted child—such as first meetings or early caregiving moments—served as powerful catalysts that reframed motherhood as an experiential rather than biological bond. These encounters prompted participants to reconsider dominant definitions of maternal authenticity.

The broader sociocultural context played a critical role in shaping adoptive mothers' experiences. The dominance of biological motherhood ideology, coupled with societal emphasis on bloodlines and heredity, created an environment in which adoptive motherhood was often questioned or devalued. Family reactions ranged from conditional acceptance to overt skepticism, reinforcing mothers' sense of symbolic vulnerability. Institutional interactions, including legal procedures and welfare systems, further influenced the process. While formal adoption conferred legal motherhood, it did not necessarily translate into social recognition. Additionally, cultural norms surrounding secrecy and disclosure shaped how mothers navigated social interactions, particularly in relation to extended family and community members. Intervening conditions such as educational background, access to social support, and prior exposure to alternative family models moderated mothers' capacity to resist dominant narratives and assert maternal legitimacy. In response to these conditions, adoptive mothers engaged in a set of deliberate and often reflexive strategies aimed at constructing and stabilizing maternal identity. One key strategy involved narrative reconstruction, in which mothers reframed adoption as a conscious and morally meaningful choice rather than a compensatory alternative to biological motherhood. By emphasizing intentionality and commitment, participants positioned themselves as active agents in motherhood. Another prominent strategy was the emphasis on acquired love, whereby emotional bonds developed through caregiving were presented as equal or superior to biological ties. Mothers highlighted daily practices of care, sacrifice, and emotional presence as evidence of authentic motherhood. Participants also engaged in symbolic resemblance-building, such as highlighting physical similarities, shared habits, or personality traits between themselves and their children. These practices functioned to normalize adoptive families within biologically oriented cultural frameworks. A further strategy involved selective disclosure and concealment. Mothers carefully managed information about adoption depending on social context, balancing the desire for authenticity with the need for protection against stigma. Through these strategies, participants converted emotional, cultural, and relational resources into symbolic capital, enhancing their legitimacy within the social field of motherhood. The cumulative outcome of these strategies was the emergence of a redefined maternal identity conceptualized as chosen

فصلنامه

Journal of
Family Research
Vol.22(3): 1-25; 2026
https://doi.org/10.48308/jfr.2026.242532.2125

سال بیست‌ودوم/ شماره ۸۷/ پاییز ۱۴۰۵

صفحات: ۲۵-۱

motherhood. In this form, motherhood is grounded not in biological origin but in conscious decision-making, emotional investment, and sustained caregiving practices. Participants reported increased confidence, stability, and coherence in their maternal identity over time, accompanied by reduced sensitivity to external judgment. Chosen motherhood enabled participants to reposition themselves within familial and social relationships, transforming initial marginality into a sense of moral and emotional authority. Motherhood thus became an achieved status rather than an inherited one.

Discussion: The findings highlight adoptive motherhood as an active process of identity work conducted within a socially stratified field of motherhood. Drawing implicitly on concepts of symbolic capital and legitimacy, the study illustrates how adoptive mothers challenge biologically dominant norms by redefining the criteria of maternal authenticity. Rather than rejecting motherhood ideals altogether, participants rearticulated these ideals around care, responsibility, and ethical commitment.

This process-oriented understanding contributes to motherhood studies by foregrounding maternal agency in contexts where biological determinism prevails. It also extends adoption research by demonstrating that legitimacy is not merely granted through legal recognition but actively constructed through everyday practices and meaning-making strategies. Importantly, the findings caution against viewing adoptive motherhood solely through lenses of deficit or compensation. Instead, adoption emerges as a site of reflexive and intentional motherhood that may involve heightened emotional labor and symbolic negotiation.

Conclusion: This study demonstrates that adoptive motherhood in the Iranian cultural context is characterized by an ongoing transformation from biologically defined motherhood to consciously chosen motherhood. Adoptive mothers actively negotiate legitimacy by mobilizing emotional, narrative, and symbolic resources to construct a coherent maternal identity within a bio-centric social environment.

The findings underscore the need for policy and practice frameworks that recognize diverse forms of motherhood beyond biological norms. Psychosocial interventions should support adoptive mothers in identity affirmation and stigma management, while public discourse and media representations should move toward more inclusive portrayals of family and motherhood. By acknowledging chosen motherhood as a legitimate and meaningful maternal form, social institutions can contribute to greater equity and psychological well-being among adoptive families.

Keywords: Motherhood, Adoption, Meaning-Making, Symbolic Capital, Identity Work

How to cite: Mayeli, M. (2026). From biological motherhood to chosen motherhood: A grounded theory study of meaning-making among Iranian adoptive mothers. Journal of Family Research, *22*(3), 1–26. https://doi.org/10.48308/jfr.2026.242532.2125

✉Corresponding Author Email Address: mmayeli@semnan.ac.ir

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

فصلنامه
خانواده‌پژوهی
سال بیست‌ودوم/ شماره ۸۷/ پاییز ۱۴۰۵
صفحات: ۲۵-۱

Journal of
Family Research
Vol.22(3):1-25; 2026
https://doi.org/10.48308/jfr.2026.242532.2125

مقالهٔ پژوهشی

از مادرانگی زیستی تا مادرانگی انتخابی: واکاوی معنابخشی به مادرانگی در زنان ایرانی دارای فرزندخوانده

معصومه مایلی[1]✉

۱. گروه مددکاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۸/۲۶ دریافت نسخهٔ اصلاح‌شده: ۱۴۰۴/۱۰/۲۰ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۱/۱۴

DOI: 10.48308/jfr.2026.242532.2125

نکات برجسته:

- این مطالعه کیفی با روش نظریه داده‌بنیاد، فرآیند معنابخشی به مادرانگی را در ۲۶ زن دارای فرزندخوانده در تهران بررسی کرد.
- یافته‌ها نشان داد مادران با چالش مشروعیت‌یابی در میدان مادرانگی مواجه‌اند و با راهبردهایی مانند تأکید بر عشق اکتسابی و انتخاب آگاهانه، از مادرانگی زیستی به انتخابی گذار می‌کنند.
- مادران فرزندپذیر هویت مادرانه خود را بر پایه تعهد آگاهانه و کار عاطفی بازتعریف می‌کنند؛ مطالعه بر ضرورت بازنگری در سیاست‌های فرزندخواندگی تأکید دارد.

چکیده: این پژوهش کیفی با هدف واکاوی فرآیند معنابخشی به مادرانگی در میان زنان ایرانی دارای فرزندخوانده انجام شد. مطالعه حاضر با اتکا بر پارادایم تفسیری و با به‌کارگیری روش نظریه داده‌بنیاد صورت پذیرفت. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته عمیق با ۲۶ مادر ساکن استان تهران گردآوری شد و با استفاده از رویکرد اشتراوس و کوربین در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که مادران در میدان اجتماعی مادرانگی با چالش مشروعیت‌یابی مواجه هستند و در پاسخ به این چالش، فرآیند تبدیل مادرانگی زیستی به مادرانگی انتخابی را تجربه می‌کنند. شرایط علّی شکل‌گیری این فرآیند شامل تجربه ناباروری به مثابه شکست هویتی، جست‌وجوی معنا در زندگی و مواجهه عاطفی با کودک بود. مادران برای مقابله با این چالش از راهبردهای فعالانه‌ای چون روایت‌سازی از انتخاب آگاهانه، تأکید بر عشق اکتسابی، ایجاد شباهت‌های نمادین و شفافیت‌سازی کنترل‌شده بهره بردند. این فرآیند در نهایت به شکل‌گیری مادرانگی بازتعریف‌شده منجر شد که در آن مادرانگی نه بر اساس پیوند زیستی، بلکه بر مبنای عشق انتخابی، تعهد آگاهانه و کار عاطفی مستمر بازتعریف می‌گردد. این مطالعه بر ضرورت بازاندیشی در گفتمان مسلط مادرانگی، طراحی مداخلات روانی-اجتماعی حمایتی و بازنگری در سیاست‌گذاری‌های مرتبط با نهاد فرزندخواندگی تأکید دارد.

کلیدواژه‌ها: مادری، فرزندخواندگی، معناسازی، سرمایه نمادین، هویت‌سازی

استناد به این مقاله: مایلی، م. (۱۴۰۵). از مادرانگی زیستی تا مادرانگی انتخابی: واکاوی معنابخشی به مادرانگی در زنان ایرانی دارای فرزندخوانده. خانواده‌پژوهی، ۲۲(۳)، ۱–۲۶. https://doi.org/10.48308/jfr.2026.242532.2125

نویسنده مسئول: mmayeli@semnan.ac.ir✉

مقدمه

مادرانگی در بسیاری از فرهنگ‌ها، از جمله در جامعه ایران، نه صرفاً یک تجربه زیستی، بلکه بخشی مهم از هویت اجتماعی و اخلاقی زنان تلقی می‌شود. در این چارچوب، مادر شدن اغلب با فرآیندهای زیستی بارداری، زایمان و شیردهی پیوند خورده و به عنوان نشانه‌ای طبیعی، بدیهی و حتی غریزی در نظر گرفته می‌شود. این برداشت که ریشه در ایدئولوژی مسلط مادرانه دارد ــ مفهومی که سارا رودیک[۱] (۱۹۸۹) آن را برای توضیح مجموعه‌ای از انتظارات فرهنگی از مادران به کار می‌برد ــ نوعی هنجار هژمونیک می‌سازد که در آن، مادر واقعی کسی است که تجربه زیستی به دنیا آوردن فرزند را در بدن خود زیسته باشد. چنین نگاهی به شکلی عمیق در نهادهای فرهنگی، خانوادگی و حقوقی ایران رسوخ کرده و مادرانگی را به صورت پیش‌فرض، امری بدنی و خونی درک می‌کند. در این نگاه زیست‌محور، خون و رابطه ژنتیکی به عنوان مهم‌ترین معیار مشروعیت، تعلق و اصالت خانواده در نظر گرفته می‌شود. پی‌یر بوردیو[۲] (۱۹۸۶) با مفهوم سرمایه نمادین توضیح می‌دهد که چگونه برخی ویژگی‌ها ــ مانند پیوند زیستی ــ در میدان‌های اجتماعی به صورت امتیاز، اعتبار و مشروعیت فرهنگی عمل می‌کنند. در میدان مادرانگی در ایران، بدن مادر و تجربه زایمان، حامل بخش قابل‌توجهی از این سرمایه نمادین است و همین امر موجب می‌شود شکل‌های غیرزیستی مادر شدن، مانند فرزندخواندگی، در موقعیت حاشیه‌ای یا فاقد سرمایه نمادین اولیه قرار گیرند.

مطالعات بین‌المللی نیز نشان می‌دهد که مادران دارای فرزندخوانده غالباً با نوعی چالش مشروعیت‌یابی مواجه‌اند. سیگیسموندی[۳] (۲۰۲۴) در مطالعه‌ای کیفی روشن می‌کند که چگونه مادران فرزندپذیر، با وجود احساسات عمیق مادری، مکرراً در معرض پرسش‌گری، تردید و مقایسه با مادران زیستی قرار می‌گیرند. به همین ترتیب، مکینرنی، کریینر و نیکسون[۴] (۲۰۲۱) نشان می‌دهند که در خانواده‌هایی که مادر غیرزیستی است، زنان برای تثبیت هویت مادرانه خود از راهبردهایی مانند ساخت روایت شخصی، تأکید بر انتخاب اخلاقی و مدیریت نگاه دیگران استفاده می‌کنند. این مطالعات تأکید دارند که مادرشدن در فرزندخواندگی، یک فرآیند خطی یا بدیهی نیست، بلکه نوعی پروژه هویتی است که نیازمند کار عاطفی، نمادین و روایی مداوم است.

در ایران، اگرچه موضوع فرزندخواندگی در سال‌های اخیر توجه بیشتری یافته، اما پژوهش‌های موجود عمدتاً بر ابعاد حقوقی، فقهی یا روان‌شناختی کودک متمرکز بوده‌اند و کمتر به تجربه مادران و سازوکارهای هویت‌یابی آنان پرداخته‌اند. پژوهش حسینی و محدثی[۵] (۱۳۹۸) از جمله معدود مطالعاتی است که تجربه مادران نابارور فرزندپذیر را بررسی کرده و نشان می‌دهد زنان برای بازسازی هویت مادرانه، از راهبردهایی چون صبر، فداکاری و خودبازسازی استفاده می‌کنند. همچنین، پژوهش سفیری و زندی[۶] (۱۴۰۰) نشان می‌دهد که مادرانگی در ایران یک تجربه بازاندیشانه و در حال تغییر است، اما این مطالعه به‌طور خاص تجربه فرزندخواندگی را مورد توجه قرار نداده است.

با این‌حال، آنچه در آثار داخلی کمتر به آن پرداخته شده، رابطه میان گفتمان زیستی غالب و تجربه زیسته زنان فرزندپذیر است. اهمیت خون و تداوم نسب در ساختارهای خویشاوندی و باورهای فرهنگی، تنها یک امر جامعه‌شناختی نیست، بلکه ریشه در بنیان‌های گفتمانی و الهیاتی دارد. همان‌گونه که در تحلیل‌های اندیشه سیاسی مدرن نیز اشاره شده است مانند انصافی و احمدوند[۷] (۱۴۰۰)، مفهوم خون به‌عنوان یک بنیاد (کاتهٔ خون) همواره نقشی مرکزی در صورتبندی مشروعیت و روابط قدرت ایفا کرده است. این گفتمان مسلط زیستی،

برای مادران غیرزیستی وضعیت‌های بینابینی و دائماً نیازمند توجیه ایجاد می‌کند و تجربه آنان را در حاشیه روایت اصلی خویشاوندی قرار می‌دهد.

مادران دارای فرزندخوانده، در تعامل با خانواده گسترده، نهادهای آموزشی، ساختارهای اداری و حتی نظام سلامت، ممکن است با پرسش‌هایی مواجه شوند که ناخواسته مرز میان مادر واقعی و مادر غیرواقعی را بازتولید می‌کند. از سوی دیگر، فرزندخواندگی برای بسیاری از زنان در ایران نه فقط یک راه‌حل عملی برای ناباروری، بلکه مسیری برای بازمعناسازی زندگی، یافتن تعلق جدید و عبور از تجربه شکست هویتی ناشی از ناباروری است. ناباروری در فرهنگ ایران اغلب به عنوان کاستی هویتی یا نقص در زنانگی تجربه می‌شود و همین امر ممکن است زنان را به سمت شکل دادن به اشکال جدیدی از مادری سوق دهد. اما این گذار از مادرنشدن زیستی به مادرشدن انتخابی نیازمند سازوکاری پیچیده از مذاکره، بازتولید معنایی و کار هویتی است، سازوکاری که تاکنون در ادبیات ایران کمتر مورد واکاوی نظری قرار گرفته است.

بنابراین، پرسش محوری این پژوهش آن است که زنان ایرانی دارای فرزندخوانده چگونه در بستر گفتمان‌های زیستی، فرهنگی و نهادی، برای تجربه مادری خود معنا و مشروعیت تولید می‌کنند؟ آنان چگونه از طریق روایت‌پردازی، راهبردهای نمادین، مدیریت اطلاعات، کار عاطفی و تعامل با نهادها، هویت مادرانه خود را بازتعریف می‌کنند؟ و این فرایند چه پیامدهایی برای احساس تعلق، امنیت هویتی و روابط خانوادگی آنان دارد؟

پژوهش حاضر با اتخاذ رویکرد نظریه زمینه‌ای می‌کوشد شکاف موجود در ادبیات را پر کند و الگویی بومی از فرآیند معنابخشی به مادرانگی در فرزندخواندگی ارائه دهد. این مطالعه نه تنها تجربه فردی مادران را بررسی می‌کند، بلکه آن را در پیوند با ساختارهای فرهنگی و میدان اجتماعی مادرانگی تحلیل می‌نماید. تحلیل داده‌ها با بهره‌گیری از مفاهیم ایدئولوژی مسلط مادرانه، سرمایه نمادین و کار هویتی تلاش می‌کند نشان دهد چگونه زنان، در غیاب پیوند زیستی، از طریق خلق منابع نمادین و عاطفی، موقعیت مادرانه خود را تثبیت و بازآفرینی می‌کنند.

اهمیت نظری این پژوهش در آن است که نشان می‌دهد مادرانگی انتخابی نه یک جایگزینِ کم‌ارزش‌تر، بلکه یک شکل متفاوت، آگاهانه و فعال از مادری است که در مواجهه با گفتمان مسلط زیستی ساخته می‌شود. از منظر کاربردی نیز یافته‌های پژوهش می‌تواند به طراحی برنامه‌های حمایتی برای خانواده‌های فرزندپذیر، اصلاح قوانین مرتبط با ولایت و نسب، و ارتقای آگاهی عمومی نسبت به اشکال متنوع مادری کمک کند.

پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهشی مرتبط با مادرانگی در فرزندخواندگی را می‌توان در چهار حوزه‌ی مکمل بررسی کرد:

۱) رویکردهای روان‌شناختی— هویتی در سطح بین‌المللی؛

۲) مطالعات خانواده و هویت فرزندی؛

۳) پژوهش‌های داخلی در حوزه برساخت اجتماعی مادری و مادرانگی فرزندپذیری؛

۴) مطالعات دلبستگی، نقش‌های والدگری و هنجارهای فرهنگی مادری در ایران.

۱. مطالعات بین‌المللی درباره هویت مادرانه در فرزندخواندگی

در ادبیات جهانی، پژوهش‌های کیفی متعددی به بررسی تجربه مادرانگی در بافت‌های غیرزیستی پرداخته‌اند.

سیگموندی (۲۰۲۴) در مطالعه‌ای پدیدارشناسانه نشان می‌دهد که مادران فرزندپذیر، در کنار تجربه احساسات متعارف مادرانه، با چالش معنا بخشیدن به هویت مادرانه خود در غیاب پیوند بیولوژیک و تحت فشار اجتماعی برای «اثبات» مادر بودنشان مواجه هستند. یافته مهم این پژوهش آن است که این مادران، احساس «سپاسگزاری» عمیق نسبت به فرصت مادر شدن (از طریق فرآیند فرزندپذیری) و نسبت به خود فرزند را به عنوان یک سازوکار مقابله‌ای کلیدی به کار می‌گیرند. این سپاسگزاری به آنها کمک می‌کند بر چالش‌های هویتی غلبه کنند و برای نقش مادرانه خود معنایی قدرتمند و مثبت بسازند. همچنین مک‌اینرنی، کرینر و نیکسون[۸] (۲۰۲۱) در پژوهشی بر خانواده‌های هم‌جنس‌گرا، سه مضمون پرسش از به‌رسمیت‌شناسی، ارتباط ناامن و ساخت مسیر شخصی را شناسایی کردند. این مطالعه نشان داد غیاب مشروعیت قانونی و سلطه ایدئولوژی زیستی، چگونه مادران را در موقعیت دائمی مذاکره بر سر هویت مادرانه قرار می‌دهد.

در مروری نظام‌مند، فونتنوت[۹] (۲۰۰۷) نشان می‌دهد که گذار به مادرانگی در فرزندپذیری، اگرچه با والدگری زیستی مشابهت‌هایی دارد، اما با نگرانی‌ها و عواطف منحصربه‌فردی مانند هراس از قضاوت اجتماعی، ناامنی هویتی و ضرورت ساختن پیوند عاطفی روبه‌روست.

۲. مطالعات بین‌المللی درباره هویت فرزندی و روابط خانوادگی

در سطح روابط خانوادگی و هویت فرزندی، فون کورف و گروتوان[۱۰] (۲۰۱۱) نشان داده‌اند که گفت‌وگوی خانوادگی درباره فرزندخواندگی، نقش میانجی مهمی میان تماس با خانواده زیستی و شکل‌گیری هویت فرزندی دارد. این یافته در بافت ایران نیز اهمیت دارد، اما با این تفاوت که گفت‌وگو در ایران اغلب کنترل‌شده و در بستر فشارهای فرهنگی درباره خون و نسب صورت می‌گیرد. کانریچ[۱۱] (۲۰۲۰) نیز در مطالعه خود بر زنان استرالیایی که خود فرزندخوانده بوده و اکنون مادر هستند، نشان داد که تجربه مادرانگی آنان حول محورهایی چون تنظیم هویت، مواجهه با فقدان، و مدیریت روابط خانوادگی گسترده شکل می‌گیرد.

۳. پژوهش‌های داخلی: برساخت اجتماعی مادری و مادرانگی فرزندپذیری

در ادبیات ایران، نسل جدیدی از پژوهش‌ها به بررسی مادرانگی به‌عنوان پدیده‌ای برساختی و فرهنگی پرداخته‌اند. مطالعه‌ی حسینی و محدثی (۱۳۹۸) یکی از مهم‌ترین تحقیقات در حوزه مادرانگیِ فرزندپذیری است. آنها فرآیند چهارمرحله‌ای خودبازیابی، آمادگی، کسب هویت مادرانه و رشد و تقویت را شناسایی کردند. با وجود اهمیت این مطالعه، تمرکز آن عمدتاً بر ابعاد درونی هویت‌یابی است و کمتر به راهبردهای کنشگرانه زنان در میدان اجتماعی پرداخته است. پژوهش زندی و سفیری (۱۴۰۰) نیز سه مضمون بازاندیشی، هویتیابی و فشار اجتماعی را در تجربه مادری شناسایی کرده و نشان می‌دهد که مادرانگی در ایران تحت تأثیر گفتمان‌های فرهنگی چندلایه بازتعریف می‌شود.

در کنار این مطالعات، ادبیات جامعه‌شناختی گسترده‌تری درباره مادری در ایران وجود دارد.

پژوهش جعفری سیریزی، عسکری ندوشن و روحانی[۱۲] (۱۴۰۱) با رویکرد انتقادی، نشان داده است که بار اصلی فرزندپروری در فرهنگ ایران همچنان بر دوش مادر است و انتظار اجتماعی از مادران گستره‌ای بسیار وسیع‌تر از وظایف جسمانی و مراقبتی دارد. این یافته‌ها با تأکید بر فشارهای فرهنگی، نقش جنسیتی و ساختارهای حمایتی ناکافی، زمینه مهمی برای فهم مادرانگی در فرزندخواندگی ایجاد می‌کند. علینقیان[۱۳] و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای مردم‌نگارانه نشان دادند که هویت مادری امری یکپارچه نیست و خاستگاه‌های طبقاتی، فرهنگی و جنسیتی به شکلی تعیین‌کننده بر آن تأثیر می‌گذارند. صادقی و شهابی[۱۴] (۱۳۹۸) نیز نشان می‌دهند که زنان شاغل در تجربه مادر شدن، ناچار به بازتعریف مادری در تقاطع کار، نقش اجتماعی و هنجارهای سنتی هستند.

این مجموعه تحقیقات، نشان می‌دهد که مادری در ایران ساختاری گفتمانی دارد؛ ساختاری که مشروعیت را عمدتاً بر مبنای زیست‌بودگی تعریف می‌کند.

۴. مطالعات حوزه دلبستگی، روابط والد–کودک و انتظارات فرهنگی از مادری

در حوزه دلبستگی، پژوهش تبعه امامی[۱۵] و همکاران (۱۳۹۰) رابطه میان ابعاد رفتار مادرانه (حساسیت، گرمی، لذت) و دلبستگی ایمن کودک را نشان داد. هرچند این تحقیق بر مادران زیستی متمرکز است، اما اهمیت کار عاطفی را برای ایجاد پیوند مادر–کودک برجسته می‌کند؛ مفهومی که در فرزندخواندگی اهمیت دوچندان دارد.

در سطح کلان‌تر، مطالعاتی چون: رفعت‌جاه[۱۶] (۱۳۹۶) درباره بازتعریف نقش مادری، تاج‌مزینانی و کاردوانی[۱۷] (۱۳۹۵) درباره سیاست‌های مادری در ایران، رمضانی[۱۸] و همکاران (۱۳۹۸) درباره سبک‌های فرزندپروری، حلی‌ساز[۱۹] و همکاران (۱۳۹۴) درباره ارزش‌های مادری، نشان می‌دهند که مادرانگی در ایران تحت فشار نقش، ارزش‌گذاری فرهنگی، انتظارات سنگین و گاه ایدئولوژیک قرار دارد. این یافته‌ها بستر فرهنگی ـ اجتماعی مهمی فراهم می‌کنند که مادران فرزندپذیر نیز ناگزیر در آن میدان به معنابخشی و هویت‌سازی می‌پردازند.

خلاهای موجود و ضرورت مطالعه حاضر

بررسی مطالعات موجود نشان می‌دهد در سطح بین‌المللی، اگرچه به هویت مادرانه در فرزندخواندگی پرداخته شده، اما بافت فرهنگی ایران با محوریت گفتمان خون، نسب و زیست‌بودگی کمتر تحلیل شده است. در ایران، پژوهش‌های موجود بیشتر بر ابعاد روان‌شناختی یا فشارهای مادری در خانواده‌های زیستی تمرکز دارند و مطالعه نظام‌مند راهبردهای مشروعیت‌یابی مادران فرزندپذیر مغفول مانده است و هیچ مطالعه‌ای به‌طور مشخص به کار هویتی، کنشگری نمادین، و مدیریت معنای مادری در میدان اجتماعی در بستر فرزندخواندگی نپرداخته است.مطالعه حاضر با تکیه بر ادبیات داخلی و بین‌المللی، تلاش می‌کند شکاف مهمی را پر کند: فهم فرآیند کنشگرانه و موقعیت‌مند زنان ایرانی دارای تجربه فرزندپذیری برای بازتعریف مادری و تولید مشروعیت نمادین در شرایطی که ایدئولوژی زیست محور، معیار غالب مشروعیت است.

روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد کیفی و به‌منظور کشف فرآیندهای اجتماعی و نمادین مادر شدن در فرزندخواندگی، از روش نظریه داده‌بنیاد (گراندد تئوری) بهره برده است. چارچوب تحلیل داده‌ها، رویکرد نظام‌مند اشتراوس و کوربین است که با مراحل سه‌گانه کدگذاری باز، محوری و گزینشی، امکان رسیدن به یک مدل پارادایمی منسجم را فراهم می‌کند. در عین حال، این مطالعه با تأکید بر نقش سازنده و تفسیری پژوهشگر در ایجاد معنا، از اصول سازنده‌گرایی کیفی چارماز[۲۰] (۲۰۰۶) الهام گرفته است. این ترکیب به ما اجازه داد ضمن پایبندی به یک چارچوب تحلیلی ساختاریافته برای کدگذاری، به نقش بازتابندگی پژوهشگر در تعامل با داده‌ها و مشارکت‌کنندگان نیز توجه داشته باشیم.

هدف اصلی پژوهش، کشف فرایندهای اجتماعی و نمادین مادرشدن در فرزندخواندگی و ارائه مدلی پارادایمی از تجربه مادران است،ازاین‌رو روش نظریه داده‌بنیاد به‌عنوان مناسب‌ترین گزینه انتخاب شد. این روش امکان می‌دهد مقوله‌ها، مفاهیم و الگوهای کنش در تعامل مستقیم با داده‌ها پدیدار شوند و نه براساس چارچوبی از پیش تعیین شده.

جامعه و نمونه‌گیری

جامعه آماری شامل مادران فرزندپذیر ساکن استان تهران بود. فرآیند نمونه‌گیری در دو مرحله انجام شد:

۱. نمونه‌گیری هدفمند

نمونه‌گیری با انتخاب مادرانی آغاز شد که می‌توانستند تجربه زیسته مادرشدن در فرزندخواندگی را به‌طور غنی و عمیق روایت کنند. معیارهای ورود شامل:

- حداقل دو سال سابقه فرزندپذیری؛
- سکونت در استان تهران؛
- تمایل به مشارکت فعال؛
- توانایی روایت تجربه شخصی.

۲. نمونه‌گیری نظری

پس از تحلیل مصاحبه‌های نخستین، نمونه‌گیری به‌صورت نظری ادامه یافت تا مقوله‌های اولیه توسعه یابند، ابعاد پنهان روشن شوند و روابط میان مفاهیم تقویت گردد.

این مرحله شامل انتخاب مادرانی با:

- سبک‌های متفاوت مادرانه؛
- فاصله زمانی مختلف از فرزندپذیری؛
- سنین مختلف کودک؛
- تجربه‌هایی از قضاوت اجتماعی یا پنهان‌کاری

بود. در مجموع ۲۶ مادر مورد مصاحبه قرار گرفتند.

اشباع نظری

براساس معیارهای اشتراوس و کوربین، زمانی اشباع حاصل است که:

- مفهوم تازه‌ای ظاهر نشود؛
- روابط میان مقوله‌ها تکراری شود؛
- داده‌های جدید، توسعه تازه‌ای ایجاد نکنند.

در این پژوهش، مصاحبه ۲۶ام نشان داد که داده‌ها تکراری شده‌اند و مدل نظری تثبیت شده است.

جدول ۱: مشخصات جمعیت‌شناختی و زمینه‌ای مشارکت‌کنندگان

کد مشارکت کننده	سن	تحصیلات	وضعیت شغلی	سابقه درمان ناباروری	مدت زمان فرزندپذیری	سن کودک در زمان مطالعه	نوع و مسیر فرزندپذیری
۱	۴۴	دیپلم	خانه دار	دارد	۸	۹	قانونی(بهزیستی)
۲	۳۹	لیسانس	منشی	دارد	۷	۷	قانونی(بهزیستی)
۳	۵۲	سیکل	خانه دار	دارد	۶	۱۳	خویشاوندی
۴	۴۹	دکتری	پزشک	دارد	۳	۷	قانونی(بهزیستی)
۵	۳۸	لیسانس	حسابدار	دارد	۵	۸	قانونی(بهزیستی)
۶	۴۲	فوق لیسانس	پرستار	دارد	۹	۹	قانونی(بهزیستی)
۷	۵۵	سیکل	خانه دار	دارد	۱۲	۱۶	(خویشاوندی)
۸	۵۰	فوق دیپلم	راننده اسنپ	دارد	۹	۱۴	قانونی(بهزیستی)
۹	۳۵	دیپلم	خانه دار	دارد	۵	۵	قانونی(بهزیستی)
۱۰	۴۷	دیپلم	آرایشگر	دارد	۱۰	۱۳	قانونی(بهزیستی)
۱۱	۳۸	فوق دیپلم	خانه دار	دارد	۶	۹	قانونی(بهزیستی)
۱۲	۴۰	دیپلم	بازاریاب	دارد	۷	۸	قانونی(بهزیستی)
۱۳	۳۳	دیپلم	ناخن کار	دارد	۳	۴	قانونی(بهزیستی)
۱۴	۳۶	لیسانس	کارمند اداری	دارد	۵	۸	قانونی(بهزیستی)
۱۵	۵۱	دیپلم	خانه دار	دارد	۷	۱۱	قانونی(بهزیستی)
۱۶	۳۹	لیسانس	خانه دار	دارد	۴	۶	قانونی(بهزیستی)
۱۷	۶۱	سیکل	خانه دار	دارد	۱۱	۱۹	قانونی(بهزیستی)
۱۸	۴۴	فوق لیسانس	کارمند	دارد	۵	۶	قانونی(بهزیستی)
۱۹	۴۵	دیپلم	خانه دار	دارد	۸	۱۲	قانونی(بهزیستی)
۲۰	۳۶	دیپلم	خانه دار	دارد	۵	۵	قانونی(بهزیستی)
۲۱	۴۱	لیسانس	معلم	دارد	۶	۸	قانونی(بهزیستی)
۲۲	۴۳	دیپلم	نویسنده	دارد	۵	۹	قانونی(بهزیستی)
۲۳	۳۳	لیسانس	کارمند	دارد	۲	۴	قانونی(بهزیستی)
۲۴	۴۶	دیپلم	خانه دار	دارد	۷	۱۱	قانونی(بهزیستی)
۲۵	۵۳	فوق لیسانس	خانه دار	دارد	۱۴	۱۷	قانونی(بهزیستی)
۲۶	۵۲	دکتری	استاد دانشگاه	دارد	۸	۱۳	قانونی(بهزیستی)

ابزارگردآوری داده‌ها

ابزار اصلی پژوهش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته عمیق بود.

راهنمای مصاحبه پس از مرور ادبیات و انجام سه مصاحبه مقدماتی طراحی شد. سؤالات به‌گونه‌ای تنظیم شدند که به شرکت‌کنندگان اجازه دهند:

- روایت آزاد ارائه دهند؛
- تجربه‌های عاطفی، هویتی، و اجتماعی را شرح دهند؛

- لحظات مهم مادرشدن را بازسازی کنند؛
- راهبردهای خود را توضیح دهند.

نمونه‌ای از پرسش‌های کلیدی:

- وقتی کودکتان برای اولین بار وارد خانه شد چه احساساتی داشتید؟
- چه زمانی برای اولین بار احساس کردید مادر واقعی این کودک هستید؟
- در مواجهه با قضاوت‌های دیگران چه می‌کنید؟
- چطور هویت مادرانه خود را اول بار درک یا تعریف کردید؟
- چه چیزهایی به شما کمک کرد یا مانع شد تا احساس مادر بودن داشته باشید؟

زمان مصاحبه‌ها

۶۰ تا ۹۰ دقیقه، بسته به تمایل مشارکت‌کنندگان.

شیوه ثبت

همه مصاحبه‌ها با رضایت مشارکت کنندگان ضبط صوتی شدند و به‌صورت کلمه‌به‌کلمه پیاده‌سازی شدند.

روش اجرا و ملاحظات اخلاقی

تضمین اصول اخلاقی مطابق با استانداردهای لینکن و گوبا:

- رضایت آگاهانه:

قبل از شروع، فرم رضایت‌نامه شامل اهداف پژوهش، محرمانگی، امکان انصراف و نحوه استفاده از داده‌ها ارائه شد.

- محرمانگی کامل

از نام‌های مستعار استفاده شد،اطلاعات شناسایی‌کننده حذف گردید،فایل‌ها رمزگذاری شدند.

- حق انصراف

مشارکت‌کنندگان می‌توانستند در هر مرحله، بدون هیچ پیامدی انصراف دهند.

- حمایت عاطفی

در مصاحبه‌هایی که موضوعات حساس (مانند ناباروری یا تجربه‌های قضاوت اجتماعی) موجب فشار روانی می‌شد، امکان ارجاع به مراکز مشاوره فراهم گردید.

روش تحلیل داده‌ها

تحلیل داده‌ها مطابق با رویکرد اشتراوس و کوربین و در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام شد

۱. کدگذاری باز

- بررسی خط به خط داده‌ها؛
- استخراج کدهای اولیه؛
- یادداشت‌گذاری مفهومی؛
- گروه‌بندی کدهای مشابه.

بیش از ۳۵۰ کد اولیه از ۲۶ مصاحبه استخراج شد

۲. کدگذاری محوری

- مقایسه مستمر کدها؛
- شکیل مقوله‌های محوری.

. شناسایی رابطه میان مقوله‌ها بر اساس الگوی پارادایمی شامل:

- شرایط علی؛
- زمینه؛
- شرایط مداخله‌گر؛
- راهبردها؛
- پیامدها.

در این مرحله، هشت مقوله اصلی (همان مضامین کلیدی) ایجاد شد که شالوده مدل نظری را تشکیل می‌دهند.

۳. کدگذاری گزینشی

- انتخاب مقوله مرکزی؛
- ارتباط‌دهی سایر مقوله‌ها حول آن؛
- تدوین داستان نظری؛
- ساخت مدل نهایی.

مستندسازی فرآیند تحلیل: نمونه‌ای از مسیر تحلیلی

برای شفاف‌سازی فرآیند تحلیلی و پاسخ به ملاحظات روش‌شناختی، در ادامه نمونه‌ای گویا از مسیر تبدیل داده‌های خام به مقوله‌های نظری ارائه می‌شود. جدول ۲ نمایی کلی از این مسیر را برای چندین مضمون کلیدی نشان می‌دهد. سپس، به عنوان مثال، فرآیند تحلیل برای یکی از مقوله‌های محوری به تفصیل شرح داده می‌شود.

جدول ۲. نمونه‌ای از مسیر تحلیلی از داده تا مقوله

مرحله تحلیل	نمونه ای از داده خام (نقل قول مشارکت کننده)	(کدهای باز اولیه)	مفهوم یا زیر مقوله	مقوله محوری (در مدل پارادایمی)
کد گذاری باز	مشارکت‌کننده ۹: مدرسه، وقتی فرم سلامت را پر می‌کنم و باید بزنم صفر بارداری، مسئول ثبت‌نام مستقیم نگاهم می‌کند... بعد باید در همان محیط شلوغ توضیح بدهم فرزندخوانده است	- مواجهه با پرسش نهادی - نیاز به توجیه در ملأ عام - حس تفکیک شدن از «مادران واقعی»	بازتولید مرزهای نهادی	شرایط مداخله‌گر: ساختارهای نهادی و قانونی
کد گذاری باز	مشارکت‌کننده ۴: من انتخاب کردم مادر باشم، نه اینکه فقط یک بچه داشته باشم	• تأکید بر عاملیت در مادر شدن • برجسته‌سازی انتخاب اخلاقی	روایت انتخاب آگاهانه	راهبرد: روایت‌سازی از انتخاب آگاهانه
کد گذاری محوری	ترکیب کدهای بالا و مشابه	-	چالش مشروعیت‌یابی در مواجهه با نهادها	مقوله مرکزی: چالش مشروعیت‌یابی در میدان مادرانگی

نمونه تفصیلی: شکل‌گیری مقوله راهبردی ((روایت‌سازی از انتخاب آگاهانه))

• **داده خام:** من انتخاب کردم مادر باشم، نه اینکه فقط یک بچه داشته باشم. (مشارکت‌کننده ۴)

• **کدگذاری باز:** از این گزاره، کدهای اولیه «تأکید بر فعل انتخاب»، «تفکیک کیفی مادر بودن از بچه داشتن»، «عاملیت فعال» و «معناسازی برای عمل» استخراج شد.

• **شکل‌گیری مفهوم و مقوله:** این کدها در کنار موارد مشابه از سایر مصاحبه‌ها (مانند ما تصمیم گرفتیم، این راه رو آگاهانه انتخاب کردیم) مفهوم «بازپس‌گیری عاملیت از طریق گفتمان انتخاب» را تشکیل دادند. این مفهوم به‌عنوان بخشی کلیدی در تقویت و غنای مقوله محوری روایت‌سازی از انتخاب آگاهانه شناسایی شد. ارتباط این راهبرد با شرایط علّی (پاسخ به «شکست هویتی» ناباروری) و پیامد (کسب «سرمایه اخلاقی» و شکل‌گیری «هویت تلفیقی قدرتمند») در مدل پارادایمی تبیین گردید.

• **یادداشت تحلیلی پژوهشگر:** در مواجهه با این داده، این پرسش مطرح شد: آیا این تأکید بر انتخاب، پاسخی عامدانه برای بازسازی هویت پس از تجربه ناباروری به عنوان یک شکست است؟ این تأمل، جست‌وجوی هدفمند در سایر مصاحبه‌ها برای یافتن ردپای این الگو را هدایت کرد و در نهایت، آن را به عنوان یک راهبرد سیستماتیک شناسایی نمود.

• **تشخیص اشباع:** نمونه‌های مشابه این راهبرد تا مصاحبه بیستم به وضوح تکرار شد. پس از آن، در سه مصاحبه پایانی (۲۴ تا ۲۶)، اگرچه تأییدهایی وجود داشت، اما بعد یا ویژگی جدیدی به این مقوله اضافه نشد. این امر، همراه با تکرار روابط بین این مقوله و دیگر اجزای مدل، مبنای قضاوت درباره حصول اشباع نظری قرار گرفت.

مقوله مرکزی پژوهش

فرآیند تبدیل مادرانگی زیستی به مادرانگی انتخابی

این مقوله همه مفاهیم را سازمان می‌دهد و نشان می‌دهد چگونه مادران ایرانی فرزندپذیر از طریق معناپردازی، روایت‌سازی و راهبردهای نمادین هویت مادرانه خود را تثبیت می‌کنند.

کنترل سوگیری نظری و حفظ رویکرد داده‌بنیاد

برای اطمینان از ریشه‌داری تحلیل در داده‌ها و جلوگیری از تحمیل چارچوب‌های نظری از پیش موجود، ما به‌طور فعال به جستجوی موارد منفی و داده‌های غیرمنتظره پرداختیم. زمانی که چنین داده‌هایی یافت می‌شدند، به عنوان فرصتی برای بازنگری و اصلاح مفاهیم در حال ظهور در نظر گرفته می‌شدند. نمونه‌های شاخصی از این بازنگری‌های تحلیلی، که نشان می‌دهد چگونه داده‌ها مسیر نظریه‌پردازی را هدایت کردند، در بخش یافته‌ها تحت عنوان «بازنگری‌های تحلیلی مبتنی بر داده‌های پیچیده و غیرمنتظره» ارائه شده است. این رویکرد تضمین می‌کند که مدل نهایی، برآمده از تعامل انتقادی با پیچیدگی‌های خود داده‌هاست با آگاهی از خطر تحمیل چارچوب‌های نظری پیشین بر فرآیند تحلیل، راهبردهای زیر به‌کار گرفته شد: ۱. کدگذاری باز با حساسیت نظری متعادل: علی‌رغم آشنایی پژوهشگر با ادبیات موضوع (مانند ایدئولوژی مادرانه و سرمایه نمادین)، در مرحله کدگذاری باز تلاش شد مفاهیم مستقیماً از خود داده‌ها استخراج شوند و از به‌کارگیری اصطلاحات نظری آماده در برچسب‌های اولیه کدها خودداری گردد.

۲. بازتابندگی و یادداشت‌های تحلیلی: پژوهشگر در طول فرآیند تحلیل، یادداشت‌های انعکاسی مدونی ثبت می‌کرد که در آن به تأثیر احتمالی پیش‌فرض‌ها و دانش نظری خود بر خوانش داده‌ها آگاهانه تأمل می‌شد. ۳. جستجوی فعالانه موارد منفی و متناقض: به‌طور ویژه، در مراحل کدگذاری محوری و گزینشی، به دنبال داده‌ها یا گزاره‌هایی بودیم که با الگوهای در حال ظهور یا انتظارات اولیه هم‌خوانی نداشتند. این موارد نه به عنوان خطا، بلکه به عنوان فرصت‌های کلیدی برای اصلاح و غنی‌سازی تحلیل در نظر گرفته می‌شدند.

اعتباربخشی و پایایی

برای ارتقای قابلیت اعتماد و دقت پژوهش، از معیارهای چهارگانه لینکلن و گوبا (۱۹۸۵) شامل اعتبار، انتقال‌پذیری، اتکاپذیری و تأییدپذیری بهره گرفته شد که در ادامه راهبردهای عملی هر یک شرح داده می‌شود:

۱.اعتبار (بازبینی مشارکت‌کنندگان):

خلاصه‌ای از یافته‌های اولیه و مقوله‌های استخراج‌شده به صورت هدفمند با ۹ نفر از مشارکت‌کنندگان (تقریباً ٪۳۵ نمونه) که از نظر مدت تجربه فرزندپذیری، سن و تحصیلات تنوع داشتند، در میان گذاشته شد. این کار از طریق ملاقات حضوری یا تماس تصویری و ارائه یک خلاصه ۴-۳ صفحه‌ای شامل مضامین اصلی و نقل‌قول‌های مرتبط انجام گرفت. بازخورد آنان عمدتاً مؤید برداشت‌های پژوهشگر بود. مهم‌ترین اصلاحات اعمال‌شده بر اساس این بازخورد عبارت بودند از:

- تغییر عبارت‌بندی یک مضمون: یکی از مشارکت‌کنندگان پیشنهاد کرد مفهوم "جبران خلأ ناباروری" به "پاسخ به ندای درونی مادرانه" تغییر یابد که با حفظ ماهیت تحلیلی، در بیان نهایی اصلاح شد.
- تأکید بر یک نکته: دو نفر دیگر بر اهمیت "ترس از قضاوت نظام آموزشی" بیش از آنچه در خلاصه اولیه آمده بود، تأکید کردند که منجر به تقویت این مضمون در بخش یافته‌ها و بحث گردید

۲. انتقال‌پذیری (توصیف غنی و هدفمند):

با ارائه توصیفی مبسوط از ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و زمینه‌ای مشارکت‌کنندگان (جدول ۱)، بافت اجتماعی-فرهنگی پژوهش (تأکید بر گفتمان مسلط زیستی در ایران) و فرآیند دقیق گردآوری و تحلیل داده‌ها، امکان قضاوت درباره قابلیت تعمیم‌پذیری تحلیلی یافته‌ها به بافت‌های مشابه برای خواننده فراهم شده است

۳. اتکاپذیری (قابلیت اطمینان فرآیند) و ۴. تأییدپذیری (عینیت‌گرایی):

این دو معیار که بر ثبات، عینیت و قابلیت پیگیری فرآیند تأکید دارند، از طریق دو مکانیسم زیر تضمین شدند:

الف) بازبینی همتایان متخصص:

- تشکیل گروه بازبینی: دو نفر از استادیاران رشته علوم اجتماعی با سابقه تألیف مقالات کیفی و آشنایی با نظریه داده‌بنیاد که در این پژوهش هیچگونه مشارکتی نداشتند، به عنوان بازبین همتا انتخاب شدند.
- فرآیند اجرا: بازبینی در دو مرحله انجام شد:

۱.مرحله کدگذاری: پس از کدگذاری باز ۱۰ مصاحبه اول، فایل متن این مصاحبه‌ها به همراه فهرست کدهای اولیه و یادداشت‌های تحلیلی مرتبط، در اختیار بازبینان قرار گرفت. از آنان خواسته شد تا نسبت به تناسب کدها با داده‌ها و یکپارچگی نظام کدگذاری اظهارنظر کنند.

۲. مرحله مدل‌سازی: پس از شکل‌گیری مدل پارادایمی اولیه (شامل مقوله محوری، راهبردها و پیامدها)، نمودار مدل و توصیف کتبی روابط بین مقوله‌ها جهت بازبینی ارسال شد.

- نتیجه بازبینی و تغییرات اعمال‌شده: بازبینان به طور کلی روایی تحلیلی کار را تأیید نمودند. پیشنهادات کلیدی آنان و تغییرات حاصل عبارت بود از:
  - ایجاد تمایز مفهومی: یک بازبین اشاره کرد که "ایجاد شباهت‌های نمادین" و "شفافیت‌سازی کنترل‌شده" می‌توانند در دو سطح درون‌خانوادگی و برون‌خانوادگی تحلیل شوند. این دیدگاه در بازنگری نهایی یافته‌ها مورد توجه قرار گرفت و در بحث به آن اشاره شد.
  - وضوح‌بخشی به روابط: بازبین دوم خاطرنشان کرد که رابطه علی بین "ناباروری به مثابه شکست هویتی" و "روایت‌سازی از انتخاب آگاهانه" در مدل نیاز به شفافیت بیشتری دارد. در نتیجه، در بخش "داستان نظری" یا "بحث"، این ارتباط با استناد به داده‌های مشخص‌تری توضیح داده شد.
  - تأیید ریشه‌داری: هر دو بازبین اتصال واضح مقوله‌های انتزاعی به داده‌های خام (نقل‌قول‌ها) را تأیید نمودند.

ب) بازتابندگی و مستندسازی سیستماتیک (رد ممیزی)[۲۱]:

در طول فرآیند پژوهش، یادداشت‌های انعکاسی مستمری توسط پژوهشگر ثبت گردید که شامل توجیه تصمیمات تحلیلی (مانند ادغام یا تفکیک کدها)، تأمل در مورد پیش‌فرض‌های شخصی و ثبت تمامی جلسات مشورتی بود. این آرشیو منظم، یک رد ممیزی کامل ایجاد کرد که امکان پیگیری هر مرحله از سفر تحلیلی پژوهشگر را برای ارزیابی‌های بیرونی فراهم می‌سازد و به اتکاپذیری و تأییدپذیری پژوهش می‌افزاید.

تلفیق سه چشم‌انداز برای فهم فرآیند معنابخشی به مادرانگی در فرزندخواندگی

پدیده مادرانگی در فرزندخواندگی در نقطه تلاقی نیروهای ساختاری، هنجاری و روان‌شناختی قرار دارد،جایی که زنان هم‌زمان با فشارهای گفتمانی کلان، انتظارات فرهنگی و تجربه‌های شخصیی زیسته مواجه می‌شوند. برای تحلیل چندلایه این پدیده، پژوهش حاضر بر سه رویکرد نظری معتبر تکیه می‌کند :ایدئولوژی مسلط مادرانگی، سرمایه و میدان اجتماعی بوردیو، کار هویتی در سنت کنش متقابل نمادین. این سه چارچوب، در کنار هم امکان فهمِ فرآیندهای مشروعیت‌یابی، مقاومت، بازتعریف و معناسازی را فراهم می‌کنند.

۱. ایدئولوژی مسلط مادرانگی: فشار هنجاری بر بدن و عاطفه مادرانه

ادبیات کلاسیک مادرانگی، به‌ویژه آثار سارا رودیک و چودورو[۲۲] نشان می‌دهد که مادرانگی در بسیاری از جوامع طبیعی و زیستی انگاشته می‌شود. رودیک در کتاب تفکر مادرانه[۲۳] بیان می‌کند که مادرانگی نه‌تنها مجموعه‌ای از کارهای مراقبتی، بلکه یک منطق فرهنگی است که بر بدن زن سوار شده و انتظار می‌رود زنان از طریق بارداری و زایمان وارد آن شوند. چودورو نیز توضیح می‌دهد که ایدئولوژی مسلط، مادر واقعی را کسی می‌داند که بدن او حامل تجربه‌های زیستی مانند بارداری، زایمان، شیردهی باشد. این ایدئولوژی به صورت نهادینه‌شده در خانواده، آموزش، نظام سلامت و حتی گفتمان دلبستگی بازتولید می‌شود. در چنین بستری، مادران فرزندخوانده در موقعیت دیگری قرار می‌گیرند،چراکه مشروعیت مادرانه بر اساس زیست‌بودگی تعریف شده است (ریچ[۲۴]، ۱۹۸۶،آرندل[۲۵]، ۲۰۰۰). بنابراین، هر شکل از مادرانگی غیرزیستی از جمله فرزندخواندگی به‌طور پیش‌فرض فاقد سرمایه نمادین اولیه است و باید آن را کسب کند، نه آنکه به‌طور بدیهی داشته باشد.

این چشم‌انداز کمک می‌کند بفهمیم چرا زنان در این مطالعه، مادرانگی را پروژه‌ای برای اثبات تجربه می‌کنند و چرا پرسش‌هایی مانند بچه خودت را کی می‌آوری؟ یا چرا باردار نشدی؟ به یک تهدید هویتی تبدیل می‌شود.

۲. نظریه سرمایه نمادین و میدان بوردیو: فضای رقابتی برای کسب مشروعیت مادرانه

نظریه میدان، عادت‌واره و سرمایه پی‌یر بوردیو چارچوبی قدرتمندی برای تحلیل روابط قدرت در مادرانگی فراهم می‌کند. در میدان مادرانگی، سرمایه نمادین اصلی *زیست‌بودگی* است،یعنی جامعه مادر زیستی را واجد اعتبار، مشروعیت و طبیعی می‌داند. مادران فرزندخوانده در نبود این سرمایه، مجبورند سرمایه‌های دیگر را به سرمایه نمادین مانند سرمایه عاطفی(با تأکید بر عشقِ ساخته‌شده و مراقبت روزمره)، سرمایه اخلاقی(روایت از انتخاب آگاهانه، ایثار، مسئولیت‌پذیری اخلاقی)، سرمایه فرهنگی (استفاده از زبان روانشناختی، مفهوم دلبستگی، و والدگری آگاهانه) تبدیل کنند. این همان چیزی است که در پژوهش‌های گرینوی[۲۶] (۲۰۱۴) هوول[۲۷](۲۰۰۶) و نلسون[۲۸] (۲۰۱۶) نیز گزارش شده است: مادران غیرزیستی از طریق کار نمادین، مرزهای مادرانگی را بازتعریف می‌کنند. با این چارچوب می‌توان فهمید چرا مشارکت‌کنندگان از راهبردهایی مانند ایجاد شباهت‌های نمادین، شفافیت‌سازی کنترل‌شده، مدیریت روایت خانواده در برابر دیگران، استفاده می‌کنند. این‌ها دقیقا مصادیق تلاش برای افزایش سرمایه نمادین در میدانی نابرابر هستند.

۳. کار هویتی: بازسازی خود در تعاملات روزمره

مفهوم کار هویتی که در ادبیات گونزالس و باومن[۲۹]، اسنو و اندرسون[۳۰] و همچنین هوول توسعه یافته، هویت را فرآیندی دانسته نه وضعیت. کار هویتی شامل سه عمل اصلی است:

۱. روایت‌پردازی(ساخت روایت‌هایی درباره انتخاب، سرنوشت، عشق قلبی) این یافته کاملا با پژوهش‌های اخیر مانند مک‌اینرنی و نیکسون (۲۰۲۱)هم‌خوانی دارد.

۲. ارائه خود (نحوه ظاهر شدن در جمع، مدیریت برداشت دیگران، کنترل افشاگری)

۳. برساخت معنا(معنادار کردن تصمیم فرزندپذیری برای خود، همسر و خانواده گسترده) در مادران فرزندخوانده، کار هویتی هم برای اثبات مادری به خود، هم به جامعه به‌طور مضاعف رخ می‌دهد.

۴. تلفیق سه چشم‌انداز: مدل تحلیلی یکپارچه

این پژوهش برای تبیین فرآیند معنابخشی به مادرانگی، سه چشم‌انداز نظری را در یک مدل تحلیلی یکپارچه ترکیب می‌کند. در سطح کلان، ایدئولوژی مسلط مادرانگی به‌عنوان چارچوب هنجاری، استاندارد مادر واقعی را بر مبنای تجربه زیستی تعریف می‌کند و بستر اصلی چالش مشروعیت‌یابی را فراهم می‌سازد. در سطح میانی، میدان اجتماعی مادرانگی عرصه‌ای نابرابر را نمایان می‌سازد که در آن سرمایه نمادین به‌طور نامتوازن در اختیار مادران زیستی قرار دارد و موقعیت حاشیه‌ای را برای مادران فرزندپذیر ایجاد می‌کند. در پاسخ به این فشارهای ساختاری، زنان در سطح خرد از طریق کار هویتی شامل روایت‌سازی، ارائه خود و مدیریت فعالانه اطلاعاتبه بازتعریف هویت مادرانه و خلق مشروعیت می‌پردازند. این تلفیق نظری نشان می‌دهد که مادرانگی انتخابی نه یک تجربه فردی ساده، بلکه پروژه‌ای هویتی-اجتماعی پیچیده است که در تقاطع نیروهای کلان، میانی و کنشگری خردشکل می‌گیرد

۵. نحوه کاربرد چارچوب نظری در تحلیل داده‌ها

در تحلیل کیفی:

- با استفاده از ایدئولوژی مسلط مادرانه

جملات مرتبط با احساس کمبود، فشار برای توجیه، تجربه نگاه‌های سنگین تحلیل می‌شود.

- با استفاده از نظریه سرمایه نمادین

راهبردهای ایجاد شباهت نمادین، بازنمایی خانواده در اجتماع، و تعامل زنان با نهادهای اداری و مدرسه بررسی می‌شود.

- با استفاده از کار هویتی

مصادیق روایت‌سازی، ارائه خود و مدیریت مرزهای اطلاعاتی استخراج می‌شود

تحلیل داده‌ها با رویکرد اشتراوس و کوربین منجر به استخراج مدل پارادایمی شد که نشان می‌دهد مادران فرزندخوانده چگونه در تقاطع فشارهای زیستی، فرهنگی و نهادی، فرآیندی پویا، از تبدیل مادرانگی زیستی به مادرانگی انتخابی را تجربه می‌کنند. قلب این فرآیند، چالش مشروعیت‌یابی در میدان مادرانگی است،چالشی که همه مقوله‌ها حول آن شکل می‌گیرند.

۱. مقوله محوری: چالش مشروعیت‌یابی در میدان مادرانگی

مقوله محوری بیانگر تجربه‌ای چندلایه از اضطراب هویتی، پاسخگویی دائمی و مواجهه با مرزهای نمادینی است که مادرانگی زیستی را در جایگاه هنجار غالب قرار می‌دهد. این چالش، نه فقط در روابط خانوادگی بلکه در برخورد با نهادها و ساختارهای رسمی بازتولید می‌شود.

نمونه‌گویای این فشار، روایت مشارکت‌کننده ۹ است:

در مدرسه، وقتی فرم سلامت را پر می‌کنم و باید بزنم صفر بارداری، مسؤول ثبت‌نام مستقیم نگاهم می‌کند. بعد باید در همان محیط شلوغ توضیح بدهم فرزندخوانده است. انگار داری مرز بین خودت و مادران واقعی را با صدای بلند تأیید می‌کنی.

این تجربه رمزگشایی می‌کند که چگونه بدنِ مادرانه به شاخص مشروعیت تبدیل شده و مادران فاقد تجربه زیستی، ناچارند هویت مادرانه را از نو تولید کنند.

۲. شرایط علی: بسترهای روانی–اجتماعی گذار به فرزندخواندگی

۲–۱. ناباروری به مثابه شکست هویتی

در سطح فردی، ناباروری یک بحران هویت زنانگی تلقی می‌شود که شرکت‌کنندگان آن را هم‌زمان با فقدان کنترل، شرم و تضعیف ارزش اجتماعی تجربه کرده‌اند.

مشارکت‌کننده ۸:

احساس می‌کردم حتی بدنم به من خیانت کرده ... نه فقط بدنم، انگار هویتم رو باخته بودم. ..زن‌بودنم زیر سؤال رفته بود

این احساس شکست، مادران را به مرحله‌ای می‌رساند که نیاز به بازسازی هویت به ضرورتی وجودی تبدیل می‌شود.

۲–۲. جست‌وجوی معنا از دل بی‌معنایی

فرزندپذیری برای بسیاری نوعی *معنا درمانی* است. زنان زندگی بدون فرزند را پوچ، تکراری یا بی‌جهت می‌دانستند.

مشارکت‌کننده ۲:

یک روز به همسرم گفتم: ما دقیقا داریم برای چه کسی این‌همه تلاش می‌کنیم؟ این سؤال من را به سمت فرزندخواندگی هل داد.

این جست‌وجو، بعد اگزیستانسیال تصمیم برای مادر شدن را روشن می‌کند:

مادر شدن نه برای پر کردن خلأ زیستی، بلکه برای بازآفرینی روایت زندگی.

۲–۳. نقطه عطف عاطفی: از ترحم به تعلق

لحظه مواجهه با کودک چه در بهزیستی چه در جلسات ملاقات برای بسیاری تجربه دگرگونی بود، نقطه‌ای که ترحم اولیه به محبت و سپس تعلق تبدیل شد.

مشارکت‌کننده ۵:

وقتی با اون چشمای معصومش از من پرسید تو مادر جدید منی؟... احساس کردم دنیا از محور خودش خارج شده حس کردم یه رسالتی در قبال اون و خدای خودم دارم انگار یک اتصال ناشناخته شکل گرفت.

این لحظه، نوعی نقطه عطف و لحظه سرنوشت ساز در شکل‌گیری سرمایه عاطفی اولیه است.

۳. راهبردهای کنشگرانه: هنر مدیریت هویت در میدان نابرابر

در برابر فشارهای هنجاری و نهادی، مادران مجموعه‌ای از راهبردهای فعال را به کار می‌گیرند تا هویت مادرانه را مشروع، قابل دفاع و طبیعی‌شده بسازند.

۳–۱. روایت‌سازی از انتخاب آگاهانه: بازپس‌گیری عاملیت

این راهبرد به مادران امکان می‌دهد هویت خود را از زن نابارور به زن صاحب انتخاب اخلاقی ارتقا دهند.

مشارکت‌کننده ۴:

من انتخاب کردم مادر باشم،نه اینکه فقط یک بچه داشته باشم.

این روایت‌سازی، هم شکلی از سرمایه اخلاقی تولید می‌کند و هم ایدئولوژی زیستی را به چالش می‌کشد.

۳–۲. تأکید بر عشق اکتسابی: برساخت پیوند عاطفی

در این راهبرد، مادران عشق را محصول کار عاطفی روزمره معرفی می‌کنند. این گفتمان دقیقاً برخلاف ادعای عشق غریزی مادر– فرزند زیستی است.

مشارکت‌کننده ۱۱:

عشق ما ساخته شده... هر روز ساخته میشه.

این عمل نوعی مقاومت نمادین در برابر ایدئولوژی عشق مادرانه طبیعی است.

۳–۳. ایجاد شباهت‌های نمادین: طبیعی‌سازی خانواده

مادران تلاش می‌کنند فاصله زیستی را از طریق شباهت‌های فیزیکی، رفتاری و حتی سبک زندگی کاهش دهند.

مشارکت‌کننده ۶:

یادمه رفتیم بهزیستی اومدن به ما نگاه کردن ما ۳ تا زن و شوهر بودیم گفتن ببینیم بچه‌هایی که شبیه تر به شما یا همسرتون هستند رو بهتون معرفی کنیم چشمای همسرم و بچه روشن بود و حالت موی من و

بچه هم شبیه بود. .. بقیه موهای فر را همه به عنوان شباهت مادر و پسر می‌بینند. من هم این را پررنگش می‌کنم.

این عمل، نمونه کلاسیک کار نمادین برای کسب مشروعیت اجتماعی است.

۳–۴. شفافیت‌سازی کنترل‌شده: مدیریت مرزهای اطلاعاتی

مادران با دقت تصمیم می‌گیرند *به چه کسی، چه زمانی و با چه روایتی* حقیقت فرزندخواندگی را بگویند و این مدیریت روایت، بخشی از کار هویتی است.

مشارکت‌کننده ۳:

الان بیشتر به این نتیجه رسیدیم حقیقت را فقط جایی میگیم که بدونیم شنونده ظرفیتش رو داره.

این راهبرد همچنین نقش حفاظتی برای کودک دارد.

۴. شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر

۴–۱. حمایت خانواده گسترده به‌عنوان سکوی مشروعیت‌بخشی

مشارکت‌کننده ۱۷ تجربه خود را چنین روایت می‌کند:

مامانم اول می‌گفت بچه مردم،چند ماه بعد شد نوه من. همین یک جمله همه چیز را عوض کرد.

مشارکت کننده ۱: تو جشنی که گرفتیم به مناسبت ورودش همه خوشحال بودن چه خانواده من چه خانواده همسرم همه تبریک میگفتن و هدیه میدادن خیالم راحت شد همه پذیرفتنش چون از خانواده همسرم انتظار نداشتم این قدر خوب برخورد کنن

این حمایت، نقشی کلیدی در افزایش سرمایه نمادین مادر ایفا می‌کند.

۴–۲.قوانین مبهم و ناامنی حقوقی

ابهامات قانونی به‌ویژه در مورد ولایت قهری، حق سرپرستی و تماس با خانواده زیستی بخشی از اضطراب دائمی مادران است.

مشارکت‌کننده ۲۲:

همیشه از این میترسم که یک روز کسی از خانواده اش ، پدربزرگی، خاله ای، مادری از راه برسن و بخوان بچه رو ببرن و حقوق قانونی خودشونو مطالبه کنن. این ناامنی، آرامش رو از ما می‌گیره... شده کابوس هر روزه من

اینجا میدان حقوقی تبدیل به میدان نزاع بر سر مشروعیت مادری می‌شود.

۵. پیامد نهایی: شکل‌گیری مادرانگی بازتعریف‌شده

این پیامد، محصول تعامل شرایط علی، راهبردهای کنشگرانه و زمینه‌های اجتماعی است.

مادرانگی بازتعریف‌شده نوعی هویت تلفیقی، مقاوم و مبتنی بر تعهد آگاهانه است.

مشارکت‌کننده ۱۴:

مادر شدن به من قدرت داد. .. من دیگه اون زن شکست‌خورده نیستم،من یک مادر از صافی‌گذشته‌ام. من به این درک رسیدم فهمیدم مادر بودن فقط همخون بودن نیست، اینو به دیگران هم ثابت کردم.

در این مرحله: مادرانگی بر پایه عشق انتخابی است نه غریزه زیستی، پیوندها از مسیر کار عاطفی مستمر تقویت می‌شود، خانواده نه یک ساخت زیستی، که یک پروژه معناساز است. این هویت جدید، توانمند، معنادار و سازگار با میدان اجتماعی ایران است.

بازنگری‌های تحلیلی مبتنی بر داده‌های پیچیده و غیرمنتظره

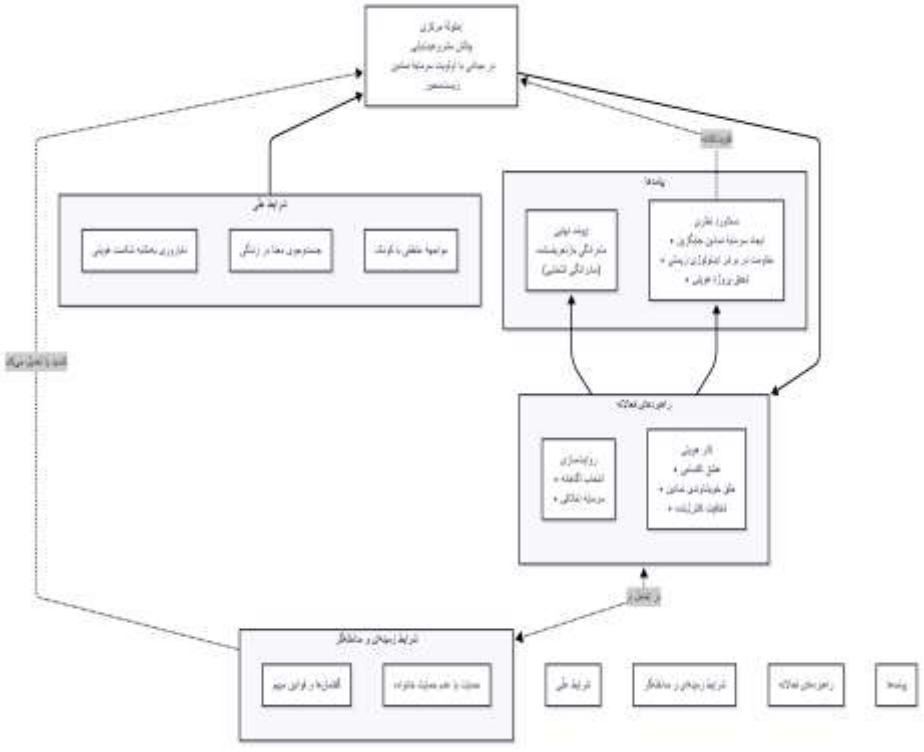
فرآیند تحلیل کیفی، تعاملی پویا با داده‌ها بود که در مواجهه با موارد خاص، منجر به بازاندیشی در مفاهیم اولیه شد. دو نمونه شاخص، چگونگی غنی‌شدن تحلیل را نشان می‌دهد:

۱. بازتعریف «انتخاب»: از مواجهه با یک روایت پیش‌بینانه. تحلیل با این پیش‌انگاره آغاز شد که فرزندخواندگی پاسخی به شکست درمان ناباروری است. اما روایت مشارکت‌کننده‌ای که تأکید کرد "از اول با این مسئله اوکی بودیم... زمان آشنایی یکی از سوالاتمون این بود که اگر بچه دار نشدیم چیکار می‌کنیم. هر دومون قویاً تاکید کردیم اولین انتخابمون فرزندخواندگیه." این دیدگاه ساده را به چالش کشید. این داده نشان داد که برای برخی، فرزندخواندگی می‌تواند یک انتخاب پیش‌بینی شده و فعال در طرح زندگی مشترک باشد، نه صرفاً جایگزینی منفعلانه. این بینش، بعد پیش‌دستی و برنامه‌ریزی را به مقوله «جست‌وجوی معنا» افزود.

۲. درک فرآیند غیرخطی شکل‌گیری دلبستگی در مقابل روایت‌های ساده‌شده، اعتراف صادقانه مشارکت‌کننده دیگری که گفت "اولش که بچه رو دیدم خیلی مردد بودم... حتی وقتی خودش نمی‌دید گریه می‌کردم و از خدا می‌خواستم مهر بچه به دلم بیفته... الان عاشقشم طاقت دوریشو ندارم" ما را وادار کرد تا مقوله «عشق اکتسابی» را بازتعریف کنیم. این روایت آشکار کرد که شکل‌گیری پیوند می‌تواند فرآیندی غیرخطی، همراه با تردید، تنش و مذاکره درونی باشد که در نهایت به دلبستگی ژرفی می‌انجامد. بنابراین، این مقوله از یک روند ملایم به یک دستاورد عاطفی پرفرازونشیب ارتقا یافتاین موارد نشان می‌دهد که چارچوب نظری نهایی، نه از تحمیل پیش‌فرض‌ها، بلکه از تعامل انتقادی با پیچیدگی‌های خود داده‌ها سر برآورده است

سطح تحلیلی	مقوله‌های اصلی	زیر مقوله‌ها/ مولفه‌های کلیدی
شرایط علّی	ناباروری به مثابه شکست هویتی	• شکست جسمانی و احساس خیانت بدن: احساس ناتوانی و ناکارآمدی بدن در انجام کارکرد طبیعی • شکست در ایفای نقش جنسیتی: تضعیف هویت زنانه و زیر سؤال رفتن زنانگی • شرم اجتماعی و انزوا: احساس شرم در مواجهه با خانواده و جامعه و کناره‌گیری از جمع
	جستجوی معنا در زندگی	• پوچ‌انگاری زندگی بدون فرزند: احساس تکرار و بی‌هدفی در زندگی روزمره •ضرورت بازآفرینی روایت زندگی: نیاز به خلق یک داستان جدید و معنادار برای زندگی مشترک • جست‌وجوی یک رسالت اخلاقی یا عاطفی: تلاش برای یافتن هدفی فراتر از خود
	مواجهه عاطفی با کودک	• نقطه عطف احساسی در اولین ملاقات: تجربه‌ای شدید و تغییردهنده در اولین برخورد با کودک • تبدیل ترحم به محبت: گذار از احساس دلسوزی به احساس عاطفی عمیق و مسئولیت‌پذیر • شکل‌گیری حس تعلق و سرنوشت: احساسی که این پیوند را مقدر و معنادار تفسیر می‌کند
مقوله مرکزی	چالش مشروعیت یابی در میدان مادرانگی	• اضطراب هویتی دائمی: نگرانی مستمر درباره پذیرش به عنوان یک مادر واقعی • پاسخگویی اجباری: مواجهه مکرر با پرسش‌های مستقیم و غیرمستقیم دیگران درباره رابطه زیستی • مواجهه با مرزهای نمادین نهادها: تجربه تبعیض یا بیهنجاری در نظام‌های آموزشی، بهداشتی و اداری • مقایسه‌سازی اجتماعی: قرار گرفتن در موقعیت مقایسه دائمی با مادران زیستی
راهبردهای کنشگرانه	روایت سازی آگاهانه	• بازپس‌گیری عاملیت و کنترل: تأکید بر اینکه این تصمیم، انتخابی آگاهانه و فعال بوده است • اخلاقی‌سازی تصمیم: ارائه روایتی که فرزندپذیری را عملی ایثارگرانه و مسئولانه نشان دهد • بازتعریف مفهوم مادر شدن: تغییر تعریف از بچه دار شدن به مادر شدن

سطح تحلیلی	مقوله‌های اصلی	زیر مقوله‌ها/ مولفه‌های کلیدی
	تاکید بر عشق اکتسابی	• عیان‌سازی پیوند عاطفی: آشکار کردن تلاش روزمره برای ساختن و تقویت پیوند عاطفی • مقاومت در برابر گفتمان عشق غریزی: به چالش کشیدن این ایده که عشق مادرانه فقط از طریق زایمان ایجاد می‌شود • برجسته‌سازی عمق عشق کنونی: تأکید بر شدت و اصالت عشق موجود، فارغ از خاستگاه آن
	ایجاد شباهت‌های نمادین	شباهت‌سازی فیزیکی: جست‌وجو و برجسته‌سازی اشتراکات ظاهری مانند چهره، مو یا رنگ چشم • شباهت‌سازی رفتاری و سلیقه‌ای: ایجاد علایق مشترک یا تشبیه حرکات و عادات کودک به خود • ایجاد روایت مشترک خانوادگی: ساختن داستان‌ها و خاطراتی که حس تداوم و اشتراک خانوادگی را تقویت کند
	شفافیت‌سازی کنترل‌شده	• مدیریت اطلاعات بر اساس ظرفیت شنونده: تصمیم‌گیری هوشمندانه درباره افشای واقعیت به افراد مختلف• طراحی یک روایت واحد برای بیرون: هماهنگی با همسر و خانواده نزدیک برای ارائه یک روایت منسجم به جامعه • حفاظت از کودک در برابر شوک یا انگ: زمان‌بندی افشا برای حفظ آرامش و هویت کودک
شرایط زمینه ای	حمایت یا مقاومت شبکه اجتماعی	• حمایت بی‌قید و شرید خانواده گسترده: پذیرش کامل کودک و مادر، که بزرگ‌ترین منبع مشروعیت‌بخشی است • حمایت مشروط یا تردیدآمیز: پذیرش همراه با پرسش‌گری یا یادآوری غیرمستقیم تفاوت • نبود حمایت یا مخالفت آشکار: تجربه فشار مضاعف از سوی اطرافیان که چالش مشروعیت‌یابی را تشدید می‌کند
شرایط مداخله گر	ساختارهای نهادی و قانونی	• ابهام و ناامنی حقوقی: قوانین مبهم در مورد ولایت قهری و امکان بازپس‌گیری کودک، ایجاد کننده اضطراب • بازتولید گفتمان زیستی در نهادها: فرم‌ها و رویه‌های اداری و آموزشی که بر تولد به عنوان تنها معیار تأکید می‌کنند • نبود حمایت نهادی تخصصی: فقدان خدمات مشاوره‌ای یا آموزشی مناسب برای خانواده‌های فرزندپذیر
پیامد نهایی	شکل گیری مادرانگی بازتعریف شده(انتخابی)	• هویت تلفیقی قدرتمند: ترکیب هویت پیشین با هویت مادرانه جدید و احساس قدرت ناشی از این گذار • بازتعریف مبانی مادرانگی: استقرار مادرانگی بر پایه تعهد آگاهانه، کار عاطفی و انتخاب اخلاقی • ایجاد خانواده‌ای مبتنی بر معنا: شکل‌گیری خویشاوندی که بر سازه‌های عاطفی و نمادین استوار است، نه صرفاً زیستی • کسب سرمایه نمادین جایگزین: دستیابی به مشروعیت از طریق سرمایه اخلاقی و عاطفی ساخته‌شده

شکل ۱. مدل پارادایمی تبدیل مادرانگی زیستی به مادرانگی انتخابی در زنان فرزندپذیر ایرانی

این مدل فرآیند معنابخشی و مشروعیت‌یابی مادرانگی را در بستر گفتمان مسلط زیستی نشان می‌دهد. نقطه آغاز (شرایط علّی)، تجربه ناباروری به مثابه شکست هویتی، جست‌وجوی معنا و مواجهه عاطفی با کودک است. این شرایط، زنان را با چالش مشروعیت‌یابی به عنوان مقوله مرکزی مواجه می‌سازد؛ چالشی که در میدان مادرانگی و تحت تأثیر شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر (گفتمان‌ها و قوانین مبهم و نیز میزان حمایت خانواده) تشدید یا تعدیل می‌یابد. در پاسخ به این چالش، مادران از راهبردهای فعالانه‌ای چون روایت‌سازی از انتخاب آگاهانه (برای کسب سرمایه اخلاقی) و کار هویتی (شامل خلق عشق اکتسابی و خویشاوندی نمادین) بهره می‌برند. اجرای این راهبردها، در نهایت منجر به پیامد نهایی شکل‌گیری مادرانگی بازتعریف‌شده (انتخابی) می‌گردد که در آن مادرانگی بر مبنای تعهد آگاهانه و کار عاطفی بازمعنا می‌شود. مسیر بازخورد حاکی از آن است که این هویت جدید، خود به تقویت راهبردهای مادران در مواجهه با چالش‌ها می‌انجامد.

بحث و نتیجه گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مادران فرزندپذیر ایرانی، هویت مادرانه خود را در تعاملی تقابلی با گفتمان مسلطِ زیستی می‌سازند. هسته این فرآیند، همان چالش مشروعیت‌یابی ناشی از کمبود سرمایه نمادین مرتبط با بدن و زایش است (بوردیو، ۱۹۸۶). یافته‌های مؤید این دیدگاه هستند که در میدان مادرانگی ایران،

مشروعیت اولیه از آنِ مادر زیستی است و مادران فرزندپذیر ناگزیرند برای کسب این مشروعیت، دست به کار هویتی مستمری بزنند.

مهم‌ترین شکل این کار هویتی، بازتعریف عشق مادرانه از غریزه به انتخاب بود. مشارکت‌کنندگان بر عشق اکتسابی و روایت انتخاب آگاهانه تأکید داشتند. این یافته، نگاه ذات‌باورانه به مادرانگی را به چالش می‌کشد و نشان می‌دهد که مادرانگی می‌تواند پروژه‌ای اخلاقی و مبتنی بر عاملیت باشد، نه جبر زیستی. چنین راهبردی نه تنها با یافته‌های داخلی درباره برساخت اجتماعی مادری همسوست، بلکه گامی فراتر از آن است، چرا که مادران فرزندپذیر با خلق سرمایه نمادین جایگزین (اخلاقی، عاطفی)، مرزهای گفتمان مسلط را جابه‌جا می‌کنند.

یافته‌ها همچنین نشان داد که شکل و شدت چالش مشروعیت‌یابی، تحت تأثیر شرایط زمینه‌ای قرار می‌گیرد. از سویی، حمایت خانواده به عنوان سرمایه‌ای اجتماعی می‌تواند فشارهای بیرونی را تعدیل کند و از سویی دیگر، نهادهای آموزشی و اداری، با بازتولید پرسش‌های مبتنی بر خون و نسب، به تشدید اضطراب نهادی در مادران دامن می‌زنند. این تقابل، ضرورت بازنگری سیاستی در نهادهای رسمی را برای به‌رسمیت‌شناختن اشکال متنوع خانواده پررنگ می‌سازد.

درمجموع، این مطالعه فرآیند تبدیل مادرانگی زیستی به مادرانگی انتخابی را ترسیم کرد و نشان داد مادران فرزندپذیر، با وجود قرارگیری در میدانی نابرابر، منفعل نیستند، بلکه با به‌کارگیری راهبردهای هوشمندانه هویت‌سازی، مادرانگی را به مثابه یک رابطه برساخته بازتعریف می‌کنند. این پژوهش بر لزوم عبور از رویکرد زیست‌محور به مادرانگی در گفتمان علمی، فرهنگی و سیاستی ایران تأکید دارد.

دلالت‌های نظری و کاربردی

الف) دلالت‌های نظری

-مدل مادرانگی انتخابی نشان می‌دهد که مادرانگی فرآیندی برساختی است، نه یک هویت زیستی ثابت.

-تلفیق ایدئولوژی مادرانه، میدان بوردیویی و کار هویتی امکان تحلیل پدیده‌های مشابه در سایر اشکال خانواده مدرن را فراهم می‌کند.

-این پژوهش رویکرد ذات‌باورانه به مادرانگی را به چالش می‌کشد و نشان می‌دهد که سرمایه نمادین می‌تواند از مسیرهایی غیرزیستی تولید شود.

ب) دلالت‌های عملی و سیاستی

-خدمات روان‌اجتماعی: تدوین برنامه‌های مشاوره تخصصی پیش و پس از فرزندخواندگی.

-قانون‌گذاری: رفع ابهام‌های قانونی درباره ولایت قهری و حق سرپرستی، که از اصلی‌ترین منابع اضطراب خانوادگی است.

-آموزش عمومی: ضرورت حساسیت‌زدایی در مدارس و نظام سلامت برای جلوگیری از بازتولید مرزهای نمادین میان مادران زیستی و غیرزیستی.

محدودیت‌ها و پیشنهادهای آینده

- محدودیت نمونه به مادران ساکن تهران؛
- عدم بررسی تجربه پدران؛
- عدم تحلیل تجربه خود کودکان در فرآیند هویت‌یابی.

پیشنهادهای پژوهشی

۱. انجام مطالعات مقایسه‌ای میان شهرها و فرهنگ‌های مختلف ایران؛
۲. پژوهش درباره تجربه پدران و دینامیک‌های والدگری مشترک؛
۳. مطالعات طولی درباره تحول معنای مادرانگی؛
۴. پژوهش درباره تجربه کودکان از تعلق و اصل‌ونسب.

نتیجه‌گیری نهایی

یافته‌های این پژوهش نشان داد که مادران فرزندپذیر، علی‌رغم قرارگرفتن در میدانی سرشار از نابرابری نمادین، کنشگرانی فعال‌اند که با بهره‌گیری از سرمایه‌های فرهنگی، عاطفی و روایی، هویتی مادرانه مبتنی بر انتخاب، تعهد اخلاقی و عشق اکتسابی می‌سازند. مادرانگی انتخابی، نه صرفا جایگزینی برای مادرانگی زیستی، بلکه شکلی از بازاندیشی والدگری است که می‌تواند الگوهای مسلط خانواده را دگرگون کند. تجربه این زنان، پیام مهمی برای جامعه ایران دارد: خانواده می‌تواند بر اساس عشق، مراقبت و معنابخشی، نه صرفا رابطه زیستی، شکل گیرد.

پی نوشت‌ها

1. Sarah Ruddick
2. Pierre Bourdieu
3. Sigismond
4. McInerney, Kreiner & Nixon
5. Hosseini and Muhaddisi
6. Safiri and Zandi
7. Ensafi and Ahmadvand
8. McInerney, Kriner, and Nixon
9. Fontenot
10. Von Korff & Grotevant
11. Conrich
12. Jafari Sirizi, Askari Nadoushan, and Rouhani
13. Alinqian
14. Sadeghi and Shahabi
15. Tabeh Emami
16. Raft Jah
17. Taj-Mazinani and Kardavani
18. Ramezani
19. Hellisaz
20. Charmaz
21. Audit Trail
22. Chodorow
23. Maternal Thinking
24. Rich
25. Arendelle
26. Greenway
27. Howell
28. Nelson
29. Gonzalez and Bauman
30. Snow and Anderson

References

Alinaghian, Sh., Rafatjah, M., & Vadaeihir, A. (2020). What do we mean when we speak of the mother? (Auto-ethnography of the social construction of “motherhood” in Tehran). Social and Psychological Studies of Women, 18(3), 107–144. [in Persian]

Barlow, K., & Chapin, B. (2010). Practicing motherhood: Introduction. Ethos, 38(3), 293–302.

Beigvand, M., Kazemi, A., & Basirian Jahromi, H. (2021). Supermoms and the concept of motherhood on Instagram. Woman in Culture and Art, 13(1), 139–163. https://doi.org/10.22059/jwica.2021.319264.1547 [in Persian]

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (pp. 241-258). Greenwood Press

Boyle, C. A., et al. (2011). Trends in the prevalence of developmental disabilities in US children. Pediatrics, 127(6), 1034–1042.

Breman, J., et al. (2018). Infant regulatory problems, parenting quality, and childhood attention difficulties. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 59(5), 509–522.

Charmaz, K. (2006). Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis. Sage Publications.

Emmot, E., Meyer, C., & Page, A. (2021). Who cares for mothers? Interdisciplinary reflections on social support. Journal of Family Studies, 27(4), 456–472.

Ensafi, M., & Ahmadvand, Sh. (2021). The concept of Katechon and the foundation of modern political thought (A theological-political debate between Hobbes, Schmitt and Agamben). Research in Theoretical Politics, 16(30), 217–246. [in Persian]

Entezari, A., & Afzali, M. (2020). Motherhood: Types, meanings and motivations. Journal of Gender and Family Studies, 8(1), 41–70. [in Persian]

Greenway, K. (Year). The Hierarchy of Motherhood in Adoption: Literary Narratives of Kinship, Maternal Desire, and Precarity. Journal of the Motherhood Initiative, 7(1), 147-160.

Hajari, L., Hajari, M. J., & Keshavarz, S. (2016). An existential investigation into motherhood: The existential role of the mother in defining creation and death. Women's Research Journal, 7(18), 1–21. [in Persian]

Hajhosseini, M., & Mohaddesi, V. (2019). Experience of adoption and the formation of maternal identity in adoptive infertile women. Social and Psychological Studies of Women, 17(4), 7–36. https://doi.org/10.22051/jwsps.2020.27704.2060 [in Persian]

Jafari Sirizi, F., Askari Nodoushan, A., & Ruhani, A. (2022). Motherhood in socio-cultural context: A critical qualitative study. Social and Psychological Studies of Women, 20(3), 153–178. https://doi.org/10.22051/jwsps.2022.40595.2649 [in Persian]

Mohseni, M., Sagafi, Z., & Esmaeilzadeh, Sh. (2009). Evolution of mothers' role: A major stressor in the postpartum period. Journal of Community Health, 3(4), 44–52. [in Persian]

Rafatjah, M. (2017). Young women and the redefinition of the meaning and role of motherhood. Iranian Journal of Sociology, 18(4), 130–164. [in Persian]

Ruddick, S. (1989). Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace. Beacon Press.

Sadeghi, R., & Shahabi, Z. (2019). The paradox of work and mothering: The experience of transition to motherhood of employed women. Applied Sociology, 30(1), 94–104. https://doi.org/10.22108/jas.2018.106988.1197 [in Persian]

Safiri, K., & Zandi, F. (2021). Phenomenology of lived experience of motherhood (Case study: mothers 20 to 45 years old in Arak city). Sociology of Social Institutions, 8(18), 37–62. https://doi.org/10.22080/ssi.2021.22426.1930 [in Persian]

Sigismondi, S. (2024). Adoptive Motherhood and Maternal Ambivalence: A Qualitative Exploration. The Lens Journal, 2(3), 27-41.

Tabaeh Emami, S., Nouri, A., Malekpour, M., & Abedi, A. (2011). The relationship between child's secure attachment and actors of maternal behavior. *Journal of Family Research, 7*(3), 293–310. [in Persian]